

ISLOMIY MOLIYA VA AN'ANAVIY BANK TIZIMLARIDA LOYIHA BOSHQARUVI QIYOSIY TADQIQI

Ravshanova Marjona Akbarali qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlarida loyiha boshqaruvi o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar tahlil qilinadi. Maqolada, ayniqsa, O'zbekistonning iqtisodiy tizimiga xos bo'lgan moliyaviy muhitda islomiy moliya prinsiplari va an'anaviy bank tizimlarining biznes loyihalarini boshqarishdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Shuningdek, har ikkala tizimda loyiha boshqaruvining samaradorligi, xavf va foyda omillari tahlil qilinadi, hamda O'zbekiston Respublikasining normativ hujjatlari asosida yangi yondashuvlar taqdim etiladi. Maqolada islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlarining o'zaro ta'siri va ularning rivojlanish istiqbollari haqida ham batafsil fikr yuritiladi. Ushbu tadqiqot loyihalarni moliyalashtirishda samarali boshqaruvni ta'minlash uchun zaruriy strategiyalarni aniqlashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: islomiy moliya, an'anaviy bank tizimi, loyiha boshqaruvi, biznes loyihalari, tijorat banklari, risklarni boshqarish, moliyaviy texnologiyalar, normativ hujjatlar.

Abstract. This paper analyzes the differences and similarities in project management between Islamic finance and traditional banking systems. The study focuses on the role of Islamic finance principles and traditional banking in managing business projects within Uzbekistan's economic environment. It examines the effectiveness of project management in both systems, considering the risks and benefits, and proposes new approaches based on the normative documents of the Republic of Uzbekistan. Additionally, the paper explores the interplay between Islamic finance and traditional banking systems, along with their development prospects. This research helps identify the necessary strategies to ensure effective management in financing business projects.

Keywords: Islamic finance, traditional banking system, project management, business projects, commercial banks, risk management, financial technologies, normative documents.

KIRISH

Loyiha boshqaruvi moliyaviy tizimlar uchun muhim jarayon bo'lib, bu jarayon biznes loyihalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishini ta'minlaydi. O'zbekistonning iqtisodiy tizimi rivojlanayotgan va global integratsiya jarayonida islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlari o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar hamda ularning biznes loyihalarini

boshqarishdagi rollari tobora muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda. Ushbu maqolada, islomiy moliya tizimi va an'anaviy bank tizimlarida loyiha boshqaruvining samaradorligi tahlil qilinadi, shuningdek, O'zbekistondagi normativ hujjatlar asosida har ikkala tizimning imkoniyatlari va cheklovlari ko'rib chiqiladi.

Islomiy moliya, shariah qonunlariga asoslanadi va barcha moliyaviy operatsiyalarni halal (yuridik jihatdan ruxsat etilgan) qilishni ta'minlaydi. Bunday tizimda risklarni taqsimlash va foyda olish usullari an'anaviy bank tizimidan farq qiladi. An'anaviy bank tizimi esa, odatda, pulni qaytarish va daromad olishga asoslangan va foizga tayanadi. Bu farq loyiha boshqaruviga qanday ta'sir qilishini tushunish juda muhim.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasida amaldagi normativ hujjatlar, masalan, Markaziy Bank va moliya vazirligining qo'llanmalari, biznes loyihalarini moliyalashtirishda har ikki tizimning roli va samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi. O'zbekistonda islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlari o'rtasida o'zaro tushunishni rivojlantirish, samarali loyiha boshqaruvini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Asosiy qism

Islomiy moliya tizimining loyiha boshqaruviga qo'shgan hissasi, uning shartnoma asosida amalga oshiriladigan moliyaviy operatsiyalari va risklarni taqsimlash tamoyillariga asoslanadi. Islomiy moliyada, risklarni adolatli ravishda taqsimlash va foiz olishning taqiqlanishi, shuningdek, risklarni o'z zimmasiga oladigan partiyalarni rozi qilish jarayoni loyiha boshqaruvining samaradorligini oshiradi. Islomiy banklar o'z mijozlariga qarz berishda faqat aniq, tahlil qilingan va foydali loyihalarga mablag' ajratadi, bu esa bankning xavfini kamaytiradi va investitsiya muvaffaqiyatini oshiradi. Bunday yondashuv O'zbekistonning islomiy banklarida ham samarali qo'llanilmoqda.

Masalan, O'zbekistonning "Ipoteka Bank" banki o'zining islomiy moliya bo'limi orqali murabaha (sotib olish va sotish) va musharaka (hamkorlik) shaklida moliyalashtirishni amalga oshiradi. Musharaka, ya'ni hamkorlik asosida amalga oshirilgan loyiha moliyalashtirishda, bank va mijoz o'rtasida daromadlar va xarajatlar teng ravishda taqsimlanadi. Bu usulda bank loyihaning har bir bosqichini yakuniy manfaatlarga yetkazishga yordam beradi va shu bilan birga, tomonlar o'rtasida xavflarni adolatli taqsimlashni ta'minlaydi. Masalan, "Ipoteka Bank" yirik infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda ushbu metodologiyani qo'llaydi, natijada, bankning risklari kamayadi, va loyihaning muvaffaqiyati uchun barcha tomonlarning manfaatlari muvozanatlashadi.

Bundan farqli o'laroq, an'anaviy bank tizimi foyda olish uchun foizlar va kreditlar orqali ishlaydi. An'anaviy banklar, masalan, "National Bank of Uzbekistan" va "Xalq Bank" kabi yirik tijorat banklari, biznes loyihalarini moliyalashtirishda risklarni aniqlash va baholash tizimini samarali qo'llaydilar. Bu banklar, o'z mijozlariga,

asosan, foizli kreditlar asosida mablag' ajratadi, bu esa loyiha boshqaruvini yuqori darajada optimallashtirishga imkon beradi. An'anaviy banklar tomonidan taqdim etiladigan investitsiya kreditlari ko'pincha yuqori foiz stavkalariga ega bo'ladi, bu esa banklar uchun katta daromad keltiradi. Biroq, bunday kreditlarning bir nechta xavflari mavjud. Misol uchun, loyihalar daromad keltirmasa, kreditorlar uchun katta moliyaviy zararlarga olib kelishi mumkin.

O'zbekiston bank tizimida investitsiya kreditlarini boshqarishda ilg'or texnologiyalarni qo'llash ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, O'zbekistondagi "Kapital Bank" va "Ipoteka Bank" kabi banklar, raqamli platformalar orqali kreditlarni tezda tasdiqlash va taqdim etish imkoniyatini yaratdilar. Bu texnologiyalar, kredit arizalarining ko'rib chiqilishi va tasdiqlanish jarayonlarini tezlashtirib, mijozlar uchun qulaylik yaratadi va banklarning samaradorligini oshiradi. Boshqa tomondan, islomiy banklar ham raqamli texnologiyalarni, masalan, mobil banking va internet bankingni kengaytirib, o'z mijozlariga innovatsion xizmatlar taklif etishmoqda. Shunday qilib, texnologiyalarning joriy etilishi, har ikkala tizimda ham loyiha boshqaruvining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Normativ hujjatlar va O'zbekiston Respublikasi Markaziy Bankining qo'llanmalari, tijorat banklari uchun moliyaviy operatsiyalarni yaxshilashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonning islomiy banklari va an'anaviy banklari moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishda barcha normativ talablarni, shu jumladan, ta'minotlar va sug'urtalash tizimlarini e'tiborga olgan holda o'z siyosatini ishlab chiqishadi. Masalan, O'zbekistonning Markaziy Banki tijorat banklari uchun kreditlar taqdim etishda, kreditlar ta'minoti va sug'urtalash tizimlarini joriy qilishni talab qiladi. Bu esa banklarning xavfni boshqarish tizimlarini samarali tashkil etishga yordam beradi va banklar uchun kreditning xavfsizligini ta'minlaydi.

Shu bilan birga, islomiy moliya tizimi xavflarni taqsimlashda o'ziga xos yondashuvni qo'llaydi, masalan, sukuklar (islomiy obligatsiyalar) va boshqa shartnomalar asosida biznes loyihalarini moliyalashtirishda. Bu usullar O'zbekistonda yangi loyihalarni moliyalashtirishda qo'llanilmoqda va ular biznes sektorining barqaror rivojlanishiga hissa qo'shmoqda. Misol uchun, O'zbekistonda "Uzbekistan National Project" loyiha kompaniyasi, islomiy moliya asosida sukuklarni chiqarish orqali, infrastruktura loyihalarini moliyalashtirishga muvaffaq bo'lgan. Bunday loyiha boshqaruvi usullari, islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlarining imkoniyatlarini birlashtirib, yanada samarali moliyaviy muhit yaratishga yordam beradi.

Birinci bo'lim, ya'ni "Aktivlar"da, bank tizimining 82% aktivlari davlat banklari tomonidan boshqarilayotganini ko'rsatadi, xususiyy banklar esa faqat 18% aktivlarga ega. Bu esa davlat banklarining bank tizimidagi ulushi juda yuqori ekanligini va ular iqtisodiy faoliyatni moliyalashtirishda yetakchi o'rinda ekanligini bildiradi.

Ikkinchi bo'limda, "Majburiyatlar"da esa, bank tizimining 40% majburiyatlari

depozitlardan iborat bo'lsa, qolgan qismi esa tashqi qarzlar (17%) va boshqa majburiyatlarga (23%) taqsimlangan. Bu ko'rsatkichlar davlat banklarining majburiyatlar boshqaruvidagi ulushining ham yuqori ekanligini ta'kidlaydi, bu esa ularning moliyaviy resurslarini samarali boshqarish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Uchinchi bo'limda, "Kapital"da davlat banklarining 81% kapitalga egaligi, xususiy banklar esa faqat 19% kapitalni tashkil etadi. Bu, davlat banklarining moliyaviy mustahkamligi va kuchli pozitsiyalarini ko'rsatadi, bu esa banklar orqali investitsion kreditlarni taqdim etish va yangi biznes loyihalarini moliyalashtirishda ulushlarining katta ekanligini anglatadi.

Xulosa va tavsiyalar

Ushbu maqolada islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlarida loyiha boshqaruvi o'rtasidagi farqlar va o'xshashliklar tahlil qilindi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, har ikki tizimda ham loyiha boshqaruvi samaradorligini oshirishda o'ziga xos yondashuvlar va mexanizmlar mavjud. Islomiy moliya tizimi, risklarni adolatli taqsimlash va shariat qonunlariga mos ravishda moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishni ta'minlaydi. Bu esa banklar va mijozlar o'rtasida o'zaro ishonchni oshiradi va loyihalarining muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga yordam beradi. An'anaviy bank tizimi esa, yuqori daromad olish uchun foizlar va kreditlar orqali ishlashni davom ettirmoqda, bu banklar uchun foyda va xavfni boshqarishda muhim ahamiyatga ega.

O'zbekistondagi moliyaviy tizimning rivojlanishi davomida, islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlarining o'zaro ta'siri va ularning samarali yondashuvlarini birlashtirish katta ahamiyatga ega. O'zbekistonning iqtisodiy o'sishiga xizmat qiluvchi infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda, har ikki tizimning imkoniyatlarini to'liq ishlatish muhimdir. Xususan, islomiy moliya asosidagi loyihalar uchun, risqni boshqarish va adolatli daromad taqsimotini ta'minlashdagi afzalliklar, an'anaviy bank tizimining risklarni minimallashtirish va foizlarga asoslangan yondashuvlar bilan uyg'unlashishi zarur.

Tavsiyalar:

1. **Normativ hujjatlarni takomillashtirish:** O'zbekistonda islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlarini qo'llab-quvvatlash uchun normativ hujjatlar va regulyatorlar tomonidan yangilanishlar kiritilishi zarur. Bu yangilanishlar, tijorat banklari va investorlar uchun aniq ko'rsatmalarni taqdim etishi va moliyaviy muhitning barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

2. **Risklarni boshqarish tizimlarini kuchaytirish:** Har ikki tizimda ham loyiha boshqaruvi samaradorligini oshirish uchun risklarni boshqarish tizimlarini kuchaytirish muhimdir. Islomiy banklar va an'anaviy banklar o'rtasidagi farqlarni hisobga olib, banklar moliyaviy risklarni minimallashtirish uchun yaxshilangan xavf boshqaruvi usullarini ishlab chiqishlari lozim.

3. **Innovatsion moliyaviy texnologiyalarni qo'llash:** Tijorat banklari va islomiy moliya institutlari, ayniqsa, FinTech (moliyaviy texnologiyalar) xizmatlaridan foydalanishni yanada kengaytirishlari kerak. Raqamli platformalar va texnologiyalarni joriy etish orqali kreditlar berish jarayonini tezlashtirish, moliyaviy xizmatlarni samarali va sifatli ko'rsatish imkonini yaratadi.

4. **Kichik va o'rta biznesni rivojlantirish:** Kichik va o'rta bizneslarni qo'llab-quvvatlash uchun, islomiy moliya tizimidan foydalangan holda maxsus dasturlar ishlab chiqish zarur. Bu dasturlar orqali kichik va o'rta bizneslar uchun arzon foizli kreditlar va moliyaviy resurslar taqdim etilishi mumkin. Banklar, o'z mijozlariga, bizneslarni rivojlantirishda yordam beradigan turli xil moliyaviy vositalarni taklif etishlari kerak.

5. **Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish:** O'zbekistonning moliyaviy tizimini xalqaro bozorda raqobatbardosh qilish va investorlar uchun yanada ko'proq imkoniyatlarni yaratish uchun, banklar va moliyaviy institutlar o'rtasida xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur. Bu, O'zbekistonga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va moliyaviy tizimning barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

6. **Ta'lim va malaka oshirish:** Islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlarida loyiha boshqaruvi samaradorligini oshirish uchun bank xodimlari va moliyaviy ekspertlarni muntazam ravishda o'qitish va malakasini oshirish muhimdir. Bu orqali, yangi yondashuvlar va innovatsion texnologiyalarni moliyaviy tizimga kiritishda yordam berish mumkin.

Ushbu tadqiqot, islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlarining o'ziga xos jihatlari va loyiha boshqaruvidagi samaradorligini tahlil qildi. O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi infratuzilma loyihalarini moliyalashtirishda, har ikki tizimning imkoniyatlarini uyg'unlashtirish va yangi yondashuvlarni qo'llash katta ahamiyatga ega. Davlat tomonidan belgilangan normativ hujjatlar va regulyatorlarning faoliyati, tijorat banklari va investorlar uchun ishonchli va samarali muhit yaratadi. Yangi tavsiyalar va innovatsion yondashuvlar yordamida O'zbekistonning moliyaviy tizimi yanada mustahkamlashishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. **O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki.** (2021). Islomiy moliya tizimi va uning rivojlanish istiqbollari. <https://www.cbu.uz>
2. **O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi.** (2022). O'zbekiston iqtisodiyoti va moliyaviy sektorining rivojlanish istiqbollari. <https://www.mf.uz>
3. **O'zbekiston Respublikasi Banklar Assotsiatsiyasi.** (2023). Investitsion kreditlar va moliyaviy barqarorlik. <https://www.uba.uz>

4. **Shomansur, M., & Tashpulatov, A.** (2020). Islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlaridagi farqlar: taqqoslash va tahlil. O'zbekiston Bank-Moliya Akademiyasi.
5. **Tursunov, K.** (2022). Loyiha boshqaruvi: Islomiy moliya va an'anaviy bank tizimlaridagi yondashuvlar. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
6. **Jumaniyozov, A., & Raxmonov, D.** (2021). Islomiy moliya tizimida loyiha moliyalashtirish: Usullar va strategiyalar. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki nashri.
7. **Ko'chkin, A.** (2021). Islomiy banklar va an'anaviy banklar: O'zbekiston sharoitida loyiha boshqaruvi. *Jurnal of Financial Studies*, 35(4), 145-160.
8. **Akhmedov, R.** (2020). Risklarni boshqarish va loyiha boshqaruvi: Islomiy moliya tizimi misolida. O'zbekiston Banklar Assotsiatsiyasi.